Politika ulice

Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM

Michael Polák

Poslední říjnový večer v roce 1967 došlo k násilnému potlačení spontánní studentské demonstrace, která se odehrála v reakci na havarijní podmínky strahovských kolejí v Praze. Tento incident, pro který se ustálilo označení „strahovské události“, vyvolal nejen mezi pražským studentstvem velkou vlnu nevole a bývá označován za první vlaštovku pražského jara.¹ Již na konci téhož roku se studentstvo ve velkém postavilo proti Československému svazu mládeže (ČSM) a požadovalo založení nezávislých studentských struktur. Tato stať se snaží odpovědět na otázku, jak je možné, že na první pohled tak banální událost, jakou byl výpadek elektrického proudu na studentských kolejích, ve svém důsledku vedla k rozpadu vysokoškolských struktur ČSM.

Pro pochopení událostí, které po policejním zásahu následovaly, je důležité sledovat gramatiku sociálního konfliktu utvářející se několik let, která po strahovských událostech eskalovala. Tento sociální konflikt se stať snaží sledovat na dvou úrovních: Zaprvé je to analýza *vzniku a utváření studentského sociálního hnutí*, inspirovaná těmi sociálními vědci, kteří pracují se zkušeností *zneuznání*. V tomto případě se následující analýza soustředí na to, jak se mezi československým studentstvem prosazovala myšlenka vzniku nezávislé studentské samosprávy, která

1 Strahovské události rekonstruoval ve svých pracích mj. Jaroslav Pažout (viz PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo, chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. In: *Paměť a dějiny*, roč. 2, č. 1 (2008), s. 4–13).

měla přinést řešení dlouhodobého pocitu nespravedlnosti a zneuznání studentstva jako specifické sociální vrstvy. Druhou úroveň výkladu představuje takzvaná *politika ulice*, tedy analýza pouličních interakcí, na kterých v šedesátých letech minulého století participovali studenti. Ta je klíčová, protože až po tak silném zážitku, jakým byla násilná pouliční interakce s policií během strahovských událostí, se podařilo menšině studentů a studentek prosadit mezi ostatními myšlenku nezávislých studentských samospráv.

Sociální hnutí tato stať sleduje optikou francouzského sociologa Alaina Touraina, který je nevnímá jako skupiny bojující o moc, nýbrž jako kulturní proudy, jež se snaží prosadit v boji o „historicitu“, a tedy prosazují své kulturní modely do společenské praxe.² Jedním z nejdůležitějších aspektů sociálních hnutí je mobilizace co největšího množství lidí ke společné aktivitě, která má vést k vytyčenému cíli.

Britský historik Edward P. Thompson ve své ikonické práci o vzniku anglické dělnické třídy zkoumal proces formování nového morálního řádu v dělnickém prostředí.³ Thompson upozornil, že to, co aktéři (dělníci) pojmenovali jako vykořisťování a útlak, se často odehrávalo v předpolitické sféře a příčinou mnohdy bylo zneplatnění dosavadních způsobů, jimiž si dotyční prokazovali dostatečnou úctu, což představovalo potenciální zdroj pro vznik protestního jednání.⁴ Na Thompsona navázal americký sociolog Barrington Moore, který představil koncept implicitní společenské smlouvy. Moore na výzkumu dělnictva v období let 1848 až 1920 ukázal, že rozvoj (dělnického) aktivismu pramenil ve schopnosti aktérů (dělníků) identifikovat utrpení jako sociálně relevantní a odstranitelnou skutečnost.⁵ Narušení morálních pravidel či společenských vazeb vyvolávalo morální rozhořčení, jež za příznivých okolností mohlo vést k artikulaci kritiky či protestu.⁶ Implicitní společenská smlouva tedy představuje určitý hodnotový konsenzus, který určuje podmínky vzájemného uznávání. Tato volně organizovaná pravidla se nacházejí v neustálém procesu vyjednávání. Aktéři tak v každodenní praxi testují hranice možného jednání a odhalují hranice přijatelného chování. Okamžik, kdy jedna ze stran vybočí z pravidel smlouvy, opravňuje druhou stranu k tomu, aby odepřela splnění svých závazků.⁷ Moore však také upozornil, že radikalismus, který dělníci

2 Srv. ŠLOUF, Jakub: *Spříznění měnou: Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2016, s. 27; ZNEBEJÁNEK, František: *Sociální hnutí*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997, s. 41–56; TOURAINE, Alain: *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge, Cambridge University Press 1981.

3 THOMPSON, Edward P.: *The making of the english working class*. New York, Victor Gollancz Ltd. 1963.

4 Viz PULLMANN, Michal: Historický rozměr uznání. In: HRUBEC, Marek a kol.: *Etika sociálních konfliktů: Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Praha, Filosofie 2012, s. 28.

5 Viz MOORE, Barrington: *Ungerechtigkeit: Die sozialen Ursachen von Unterordnung und Widerstand*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1982.

6 Viz PULLMANN, M.: Historický rozměr uznání, s. 33.

7 Viz TÝŽ: Sociální hnutí jako problém soudobé historické vědy v kontextu sociálních věd: Příspěvek k interdisciplinárnímu přístupu. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (ed.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1. Praha, Dokořán 2003, s. 277.

mnohdy přejímali, nebyl automatickou reakcí na útlak, nýbrž čerpal z konstrukce intelektuálů. Ta se stává atraktivní ve chvíli, kdy se představy o spravedlnosti dostávají do rozporu s žitou realitou.⁸ Morální rozhořčení ale na druhou stranu může být utlumené či nasměrováno jinam, takže nemusí nutně vést k protestnímu jednání.

Německý filozof Axel Honneth usiluje o zachycení sociální gramatiky společenských bojů na základě historického zkoumání vzorců uznání. Ve svém klíčovém díle *Boj o uznání* rozpracoval koncept komunikativního jednání Jürgena Habermase, které je možné pouze za předpokladu vzájemného uznání identit subjektů všech stran komunikace.⁹ Je-li toto uznání zpochybněno, mohou lidé reagovat jednáním subverzivním. Vznik sociálního hnutí tak dle Honnethovy morální gramatiky sociálních konfliktů úzce souvisí se zkušeností zneuznání.¹⁰

Pro dotváření studentského sociálního hnutí byl klíčový moment zásahu bezpečnostních sil během strahovských událostí, protože ho účastníci protestu z několika důvodů vnímali jako porušení nepsané dohody. Abychom pochopili, proč k tomu došlo zrovna u strahovského protestu, a ne například u takzvaných petřínských událostí, je potřeba sledovat i „politiku ulice“ v šedesátých letech.

Koncept *Strassenpolitik* německého historika Thomase Lindenbergera částečně vychází z foucaultovského pojetí disciplinace společnosti prostřednictvím institucí, jež diskurzivně vytvářejí hranice společenské normy. Ulice je zde pojímána jako jedna z těchto institucí, kde na základě interakce aktérů (protestujících) s pořádkovou policií dochází k utváření norem, tedy povědomí o tom, jakým způsobem je možné v určité době jednat na ulici. Díky jednotlivým interakcím se protestující na jednu stranu disciplinují, na druhou stranu učí, jak ve veřejném prostoru jednat, aby mohl být jejich hlas vyslyšen.¹¹ Podnětné jsou též Lindenbergerovy postřehy ohledně pořádkových sil. Ty jsou snad ve všech státních útvech pověřeny jedním specifickým úkolem: udržováním klidu a pořádku v ulicích měst a dohledem nad jejich „správným“ užitím. Přestože právě ono „správné“ využití se v důsledku vzájemné interakce aktérů, kteří se na ulicích vyskytují, proměňuje, některé jeho rysy zůstávají vždy zachovány, jako například potřeba plynulé dopravy, zásobování nebo pořádku.¹² Ukazuje se, že pořádková policie, jež je ve své podstatě politickým subjektem, často sleduje nepolitické, nebo chceme-li předpolitické zájmy.

Lindenbergerův přístup se tedy nesoustředí pouze na to, jak která strana „veřejný prostor“ pojímá a jaké funkce od něho očekává, ale umožňuje zkoumat i proces sociálního učení jednotlivých aktérů a skupin, jež do pouličních interakcí vstupují. Každá pouliční interakce ve všech účastnících zanechává jistou zkušenost, a ta může do budoucna určovat (vědomě i nevědomě) strategie, chování i symboliku, se kterými jednotliví aktéři do budoucího protestu vstupují.

8 Viz PULLMANN, M.: Historický rozměr uznání, s. 28.

9 HONNETH, Axel: *Kampf um Anerkennung*. Frankfurt/M., Suhrkamp 1998.

10 Viz PULLMANN, M.: Sociální hnutí jako problém soudobé historické vědy v kontextu sociálních věd, s. 277.

11 Viz LINDENBERGER, Thomas: *Strassenpolitik: Zur Sozialgeschichte der öffentlichen Ordnung in Berlin 1900 bis 1914*. Bonn, J. J. W. Dietz Nachfolger 1995.

12 *Tamtéž*, s. 14.

Proces sociálního učení se samozřejmě týká i mocenských a bezpečnostních složek, jejichž jedinou strategií dozajista nemusí být jen přímá represe, nýbrž i preventivní předcházení potenciálním pouličním konfliktům.¹³

Tato stať analyzuje zdroje nespokojenosti studentstva v Československu šedesátých let minulého století a očekávání ohledně jeho role ve společnosti. Dále popisuje, jak se utvářelo sociální hnutí (zpočátku velmi malé), které nápravu pocítované nespravedlnosti zhmotnilo v intelektuální konstrukci *nezávislosti studentských struktur*. Kromě formování sociálního hnutí práce sleduje i „politiku ulice“: jak se na základě jednotlivých pouličních událostí tvořila představa o správném využití veřejného prostoru a jak se na konci roku 1967 rozpadla křehká *nepsaná dohoda* mezi studentstvem, bezpečnostními složkami a funkcionáři Československého svazu mládeže a Komunistické strany Československa.

„Politika důvěry“ ve vztahu ke studentstvu

V roce 1960 byla symbolicky završena jedna etapa budování komunismu. Odstraněním soukromě hospodařících zemědělců se z pohledu vládnoucí ideologie vytvořila společnost složená již jen z tříd, jejichž zájmy nebyly antagonistické.¹⁴ Třídní boj, který byl charakteristický pro konec čtyřicátých let a padesátá léta, měla nahradit jednotná a spolupracující společnost. Tento stav měl potvrzovat první článek první hlavy nově přijaté ústavy: „Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.“¹⁵ Rychlý rozvoj socialismu předpokládal účast širokých vrstev pracujících, která měla zahrnovat jejich mnohostrannou politickou a společenskou aktivitu. Ta měla být podepřena vznikem nových institucionálních forem účasti pracujících na správě státu.¹⁶

Samotná ústava měla symbolicky ohlašovat i určitý odstup od represivní praxe minulého desetiletí. Zároveň měla být do jisté míry zárukou, že se občané mohou – za jistých okolností a pokud nevybočují ze socialistického politicko-sociálního systému – uchýlovat ke kritice a dovolávat se ústavních ustanovení jako právního základu a opory.¹⁷ Text ústavy se soustředil i na sociální práva,¹⁸ což veskrze korespondovalo s celkovou politickou orientací v šedesátých letech na zvyšování životní úrovně československého obyvatelstva.¹⁹ Tento trend se projevil i ve vysokoškolské

13 K tématu prevence viz např. *tamtéž*, s. 393 n.; ŠLOUF, J.: *Spříznění měnou* (viz pozn. 2).

14 Srv. JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v šedesátých letech a za normalizace*. Praha, Prospektum 1992, s. 15.

15 *Ústava Československé socialistické republiky*. Praha, Mladá fronta 1960, s. 19.

16 Viz KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha, Academia 2007, s. 245.

17 Viz JIČÍNSKÝ, Z.: *Právní myšlení v šedesátých letech a za normalizace*, s. 32.

18 *Tamtéž*, s. 18.

19 KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, s. 245.

Studentský průvod při majáles 1. května 1965 na náměstí Krasnoarmějců (dnešním Palachově náměstí) v Praze (Archiv hlavního města Prahy, Sběrka fotografií)

politice, která mimo jiné nově kladla důraz na zlepšování materiálních podmínek studentstva.

V šedesátých letech se prosazovala stále větší víra ve vědecký pokrok, která provázela tendence k zapojení expertního vědění do správy státu i do výrobního procesu. Silnější důraz na vědu byl také specifickou reakcí na otřesný zážitek z doby stalinismu, který v socialistických zemích střední Evropy mimo jiné způsobil rozvrat existující autonomní soustavy výzkumu a vysokého školství.²⁰ Již na dvacátém sjezdu sovětských komunistů Nikita Chruščov nejen odsoudil takzvaný kult osobnosti, nýbrž i ohlásil nástup optimistické mytologie technologického pokroku.²¹ Tento proces, dobově označovaný jako vědecko-technická revoluce, nejrozsáhleji teoreticky rozpracoval expertní tým v čele s Radovanem Richtou v publikaci *Civilizace na rozcestí*. Věda se v Richtově práci stala samostatnou výrobní silou: „Tato zvláštní civilizační, poznávací funkce dělá z vědy skutečnou, vlastní výrobní sílu lidského života, výrobce lidského rozvoje. V současných výrobních převratech – zároveň

20 Viz KOLÁŘ, Pavel: Pražské jaro jako průsečík evropských duchovních dějin aneb Budoucnost mezi Richtou a Grausem. In: KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal: *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů 2016, s. 147 n.

21 Tamtéž, s. 148.

s postupem zespolečenštění výroby – prostupuje věda celý výrobní postup, srůstá s ním, mění se v nejrevolučnější a univerzální výrobní sílu společnosti.²²

Spolu s tímto trendem rostla potřeba kvalitativního i kvantitativního zapojení inteligence do výrobního procesu, což bylo v souladu i s demografickými změnami. Poválečný boom způsobil, že na počátku šedesátých let tvořila mládež ve skupině ekonomicky aktivního obyvatelstva vysoký podíl.²³ V roce 1961 činil podíl obyvatelstva ve věku patnáct až třicet devět let 34,6 procent, v roce 1970 to bylo již 36,5 procent.²⁴ Zatímco v roce 1950 mělo vysokoškolské vzdělání necelých dvaadesát tisíc obyvatel, v roce 1961 jejich počet vzrostl na více než 156 tisíc.²⁵ Z ekonomicky aktivních osob však mělo v roce 1960 vysokoškolské vzdělání stále jen 2,6 procent.²⁶ Kvůli zvyšující se potřebě aktivní inteligence, která se měla účastnit na správě státu, počítalo Ministerstvo školství a kultury spolu s Ústředním výborem KSČ v šedesátých letech s růstem počtu studujících na vysokých školách, a reálný vývoj tomu odpovídal. V akademickém roce 1960/1961 studovaly na padesáti vysokých školách v Československu 79 332 osoby, v roce 1968/1969 jich na pětaticeti školách studovalo již 137 654.²⁷ V návrhu dlouhodobého plánu rozvoje vysokých škol ze září 1962 Ministerstvo školství a kultury počítalo s tím, že v roce 1980 by na nich mělo studovat již tři sta až tři sta třicet tisíc posluchačů.²⁸

V šedesátých letech se tak proměňoval i celkový přístup vedoucích míst ke studentstvu. První změnou byl klesající ohled na třídní původ při přijímacím řízení. Tento posun byl později právně artikulován v novém zákoně o vysokých školách z roku 1966: „K řádnému studiu na vysokých školách jsou uchazeči přijímáni se zřetelem k jejich individuálním schopnostem, nadání a zájmům a v souladu s potřebami společnosti.“²⁹ Obecně ale vzestup počtu i významu studentů vedl stranické a vládní orgány k celkovému přehodnocování přístupu k této sociální skupině. Na počátku šedesátých let tak Ústřední výbor KSČ a Ministerstvo školství a kultury hojně řešily dva problémy: jak politicky aktivizovat studentstvo, které stále více ztrácelo zájem o členství v Československém svazu mládeže, a jak neztratit ideologický vliv na rostoucí studentskou masu. Výsledkem byla takzvaná *politika důvěry*, kterou charakterizovala snaha o větší participaci studentstva na chodu univerzit a vyšší míra autonomie, doprovázená vyšší mírou zodpovědnosti. Ta měla zvrátit klesající popularitu ČSM a zároveň vést k většímu zapojení studentstva do fakultních

22 RICHTA, Radovan a kol.: *Civilizace na rozcestí: Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha, Svoboda 1966, s. 125.

23 Viz KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, s. 285.

24 *Tamtéž*, s. 286.

25 *Tamtéž*, s. 229.

26 *Tamtéž*, s. 229 a 285.

27 Viz PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory: Studentské hnutí v šedesátých letech v Československu*. Praha, Prostor 2008, s. 80.

28 *Národní archiv*, Praha (NA), fond (f.) 994/0/4 (Ministerstvo školství a kultury 1945–1967), číslo kolegia (kol.) 34, Návrh dlouhodobého plánu rozvoje vysokých škol, 13.9.1962.

29 *Zákony pro lidi.cz* [online]. AION CS s.r.o. 2010–2019. Sbírka zákonů ČR, ročník 1966, Zákon č. 19/1966 Sb. Zákon o vysokých školách, paragraf 9, odstavec 9. [Cit. 2019-06-12.] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-19>.

i společenských problémů. Svaz mládeže měl být přitom zárukou udržení ideologického vlivu.³⁰ Tuto politickou strategii se Ústřední výbor KSČ rozhodl podpořit i institucionálně, založením Vysokoškolských výborů KSČ (VV KSČ) v Praze, Brně a Bratislavě a později také založením Vysokoškolských obvodních výborů ČSM (VOV ČSM) v jednotlivých univerzitních městech.³¹

Na ustavující konferenci Vysokoškolských výborů KSČ 3. listopadu 1963 v Praze tajemník ÚV KSČ Jiří Hendrych pregnančně vyjádřil charakter „politiky důvěry“: „Ve větší míře než dosud je také třeba přihlížet k potřebám pracující mládeže na vysokých školách. Myslím, vůbec je nutno vidět, že hlavní smysl nově zřízených vysokoškolských výborů je v tom, že obracíme pozornost ke studentům. To byl prvořadý úkol vysokoškolských výborů v dnešní době, cílevědomé úsilí, aby studenti daleko lépe, včas a důsledně byli seznamováni s problémy vnitropolitického i mezinárodně-politického charakteru, které strana řeší, aby se zvyšoval podíl studentů na řešení problémů vysokých škol, utužovalo jejich sepětí se životem strany a lidu, především s výrobou a veřejnou činností.“³²

Nově budované vysokoškolské struktury Československého svazu mládeže se měly stát platformou, na které by studenti a studentky mohli dosahovat vlastních zájmů. Obecně měly mít vysokoškolské organizace při ČSM tři hlavní funkce:

1. svou celkovou činností a vhodně volenými prostředky a metodami prosazovat zájmy komunistické strany a společnosti vůči vlastnímu členstvu a všem studujícím;
2. rozvíjet zájmovou činnost studentstva v souladu se zájmy společnosti;
3. hájit oprávněné zájmy studentstva vůči společnosti.³³

Zlepšování materiálních podmínek studentstva představovalo stěžejní součást vysokoškolské politiky. Vysoké školy se potýkaly s řadou problémů. Jednalo se například o nedostačující kapacity škol a jejich zastaralé technické vybavení nebo o nedostatek učebnic a jejich špatnou kvalitu.³⁴ Jednu z největších potíží činil nedostatek míst na kolejích a jejich nevyhovující vybavení. Vedení škol i straničtí funkcionáři často deklarovali, že je žádoucí zlepšovat studijní podmínky, a apelovali na studenty a studentky, aby sami na nedostatky upozorňovali a společně se na jejich odstraňování podíleli. Právě tyto možnosti měli studujícím zprostředkovávat členové a členky ČSM, jak o tom pojednávala rezoluce Ústředního výboru KSČ z prosince 1965: „Základní organizace KSČ (ZO KSČ) se musí ve své práci více zabývat problémy života studentů a organizací ČSM. Vycházet ze zásady, že problémy

30 *Archiv hlavního města Prahy (AMP)*, f. Komunistická strana Československa – Vysokoškolský výbor Praha (KSČ – VV Praha), signatura (sign.) 1499, inventární číslo (inv. č.) 1034, Dokumentace ustavující konference VV [Vysokoškolských výborů] KSČ, 3.11.1963.

31 Viz PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 81 n.

32 *AMP*, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 1034, Protokol ustavující konference VV KSČ v Praze, konané dne 3. listopadu 1963.

33 *Tamtéž*.

34 *NA*, f. 1261/1/8 (Ideologická komise ÚV KSČ 1958–1968), archivní jednotka (arch. j.) 39, bod 3, Stručné zhodnocení ustavujících konferencí vysokoškolských okresů v Praze, Brně a Bratislavě, 20.11.1963.

studentů je třeba řešit, ne za ně a bez nich, ale s nimi. Vytvářet podmínky, aby studenti měli možnost podílet se na práci a životě školy v nejrůznějších oblastech.“³⁵

Součástí snahy o celkové zlepšování materiálních podmínek studentů se v šedesátých letech stala i výstavba různých pražských univerzitních budov, konkrétně Vysoké školy zemědělské a areálu Českého vysokého učení technického, dále zahájení výstavby Fakulty dětského lékařství Univerzity Karlovy, matematicko-fyzikálního učiliště a konečně kolejí na Strahově a na Větrníku.³⁶

Zrod myšlenky studentské nezávislosti

V myšlení a postojích studentstva a mládeže celkově v Československu šedesátých let se významně uplatňoval generační faktor. Do věku dospělosti dorůstala generace, která nezažila hospodářskou krizi ve třicátých letech ani trauma Mnichova.³⁷ Velká její část neprožila ani druhou světovou válku a nebyla spjata s raným budováním socialismu. Mladí lidé již z vlastní zkušenosti neznali jiný politický model než státní socialismus. To určovalo vysokoškolskou mládež mimo jiné ve dvou aspektech. Mladá generace byla do velké míry kritická, po té vysokoškolské se to vyloženě požadovalo. Studenti a studentky však ve své kritice vycházeli téměř vždy ze socialistických pozic. K artikulaci kritických názorů měly sloužit především fakultní výbory ČSM na jednotlivých školách. Studentskou kritiku můžeme rozdělit do tří sfér:

1. *Materiální*: K jejím nejčastějším terčům patřily nedostatečné kapacity školních učeben a pokojů na kolejích, ale i nízké platy absolventů, nedostatečné možnosti uplatnění atd.³⁸
2. *Zájmově-kulturní*: Kromě toho, že existovala velká poptávka po zahraniční kultuře (literatuře, filmu apod.), řešili studující nedostatek tuzemských volnočasových platforem, jejichž zřizování znesnadňovaly byrokratické předpisy. Jednalo se například o studentské kluby nebo zájmové kroužky při ČSM (literární, filmové, fotografické, turistické). Studenti a studentky také citlivě reagovali na různá rigidní vysokoškolská pravidla – například na kolejní řád, který neumožňoval vzájemné návštěvy dívek a chlapců.³⁹
3. *Institucionálně-politická*: K systémové kritice vysokoškolských struktur se uchýlovala menšina studujících, zato se ale jednalo o ty politicky neaktivnější. Tematizovali odtrženost vedení ČSM a KSČ od reálného studentského života a kritizovali centrální řízení studentských organizací. Za výše zmíněné

35 *Tamtéž*, f. 1261/0/43 (Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného 1951–1967 – 1. část), arch. j. 280, Návrh rezoluce k situaci na vysokých školách, 8.12.1965.

36 Viz ŠEVČÍK, Oldřich: *Architektura 60. let: „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. Praha, Grada 2009, s. 76.

37 Viz KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, s. 285 n.

38 *NA*, f. 1261/0/43, arch. j. 52, Nesprávná vystoupení na schůzích některých vysokých škol, 1965.

39 *Tamtéž*, f. 1261/0/4 (Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966), arch. j. 124, bod 5, Uspořádání celostátní konference studentů vysokých škol, 1.10.1965.

problémy s materiálními podmínkami a nedostatečným kulturním využitím vinili právě vedení a struktury ČSM, protože nenabízely možnosti, jak jejich zájmy prosazovat. Řešení spatřovali ve federalizaci ČSM a zakládání nezávislých studentských struktur neorganizovaných shora. Kritika mířila i na špatné postavení studentstva ve společnosti. Tento trend shrnul například materiál předsednictva Ústředního výboru KSČ z října 1965: „Všechny dosavadní poznatky ukazují, že mnozí studenti domýšlejí své požadavky do celospolečenské polohy, kritizují byrokratismus, pozůstatky kultu osobnosti, zvláště v oblasti myšlení a metod práce, rozpor slov a činů, omezování aktivity a iniciativy, dosavadní nedostatky v řízení národního hospodářství. V souvislosti s posuzováním postavení inteligence v naší společnosti je často kritizována kádrová politika. Je třeba zdůraznit, že i přes různé nesprávné generalizování má tato kritika reálné podklady a ve většině případů je vedena snahou předejít opakování chyb v zájmu společnosti.“⁴⁰

Právě tyto méně početné skupiny studentů a studentek, označované jako pražští radikálové, si během šedesátých let vysloužily shora nálepkou opozičního hnutí (a někdy tak o sobě i samy mluvily), přestože zrovna ony se nejčastěji angažovaly ve strukturách ČSM, které se snažily změnit, a nikoli nutně zničit.⁴¹

Studentská skupina, která se organizovala okolo časopisu *Buchar* a v jejímž čele stál Jiří Müller, patřila k nejaktivnějším propagátorům nezávislého studentského hnutí. V roce 1964 ovládla Fakultní výbor ČSM na Fakultě strojního inženýrství ČVUT a přejmenovala ho na Studentskou akademickou radu (STAR). Jejím hlavním cílem byla větší nezávislost studentstva, své představy o nápravě nedostatků ale postupem času měnila. Zhruba v letech 1964 až 1966 se tito studenti a studentky snažili dosáhnout nezávislosti změnou struktur ČSM. Jejich cílem bylo i přetvoření svazu do podoby federace, „prováděné podle sociálního postavení, věkové hranice, skupinových zájmů apod.“⁴² Později svůj plán federalizace opustili a usilovali o úplnou nezávislost vysokoškolských organizací na ČSM.

Jejich strategie byla založena na vstupování do struktur vysokoškolských organizací, skrz které se snažili získat větší vliv na prosazování svých zájmů. Různá politická témata chtěli do veřejného prostoru vnášet prostřednictvím takzvaných ruchů neboli událostí, které sleduje široké publikum.⁴³

Jeden takový „ruch“ chtěli zástupci skupiny vyvolat na první celostátní vysokoškolské konferenci v Praze v prosinci 1965, kde Jiří Müller požadoval širší možnost politické participace studentstva: „ČSM je politická organizace, ale bez možnosti se jako politická organizace prosazovat. Političnost svazu nemusí spočívat jen v tom, že se hlásí k socialismu a tím i k cílům politiky strany, musí vyjadřovat a prosazovat

40 Tamtéž.

41 Srv. PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*.

42 *Archiv bezpečnostních složek*, Praha (ABS), f. A 34 (Správa kontrarozvědky), inv. č. 2504, Činnost a záměry skupiny Jiřího Müllera a jejich vliv na studentské hnutí v období let 1964–1969, 6.2.1969.

43 Tamtéž, f. A 7 (Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy), inv. č. 582, „Opoziční skupina“ Müllera mezi vysokoškolskými studenty v Praze, 30.5.1967.

- 1 -

ročník:		I	II	III	IV	V	celkem
počet odpovědí		100%	100%	100%	100%	100%	100%
Jmen v ČSM jsou nyní:	ze setrvačnosti	24%	36%	29%	9%	40%	29%
	z existenčních důvodů	28%	22%	29%	36%	0%	25%
	abych se podílel na změně v ČSM	0%	18%	13%	18%	0%	14%
	ze zájmu	8%	0%	8%	0%	0%	3%
	nevím	20%	10%	4%	18%	40%	13%
Jmen v ČSM členem:	ostatní názory	20%	14%	17%	19%	20%	16%
	aktivním	0%	18%	22%	9%	0%	12%
	pasivním	80%	68%	69%	65%	60%	71%
	ostatní	20%	14%	19%	26%	40%	17%
Stav v ČSM mě:	vyhovuje, ale ne příliš:	20%	24%	30%	26%	20%	24%
	vůbec nevyhovuje	60%	74%	70%	74%	80%	72%
	ostatní	20%	2%	0%	0%	0%	4%
Mým názorem je, že:	ČSM se může změnit k lepšímu:	65%	54%	32%	62%	20%	52%
	Mělo by se zrušit a založit nová organizace	24%	36%	60%	34%	60%	40%
Špatný stav ČSM je způsoben:	koncept	10%	50%	68%	62%	40%	46%
	formálností	64%	44%	28%	34%	40%	
Organizace mladých by se měla zaměřit na:	pouze život a zájmy mladých:						
	plný souhlas	28%	10%	8%	0%	0%	12%
	částečný souhlas	8%	10%	12%	0%	0%	8%
	život mladých a aktivní zájem o společnost:						
	plný souhlas	20%	8%	8%	36%	50%	15%
	částečný souhlas	4%	16%	0%	0%	0%	8%
	život mladých a aktivní účast na životě společnosti:						
	plný souhlas	28%	42%	32%	36%	50%	38%
		8%	8%	10%	18%	0%	11%

101/64-Ma

Výsledky ankety o smyslu a činnosti Československého svazu mládeže provedené na Fakultě strojního inženýrství ČVUT v Praze. Na 2300 rozeslaných dotazníků odpovědělo pouhých 175 posluchačů (Buchar: Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství z 15. dubna 1964, Libri prohibiti, Praha)

skutečné názory mladých lidí na to, jaké cesty si strana zvolila při uskutečňování těchto cílů. Svaz musí být v případě nutnosti určitým oponentem politiky strany. Nemusíme snad zdůrazňovat onen solidární, akademický smysl slova oponent.“⁴⁴ Přestože vznik nezávislé studentské samosprávy v tuto chvíli nebyl pro komunistické funkcionáře přijatelný, pozornost k sobě Müller připoutal, a to nejen mezi studenty a profesory, ale dostal se i do hledáčku Státní bezpečnosti.

Klíčovou událostí v prosazování studentské nezávislosti se pak stala strahovská demonstrace v říjnu 1967 a její dohra, jak je o tom řeč dále. Strahovská demonstrace nebyla první mládežnickou kolektivní manifestací tohoto typu v socialistickém Československu. Její podobu utvářela zkušenost, kterou si studenti a studentky osvojovali během šedesátých let především při dvou opakovaných akcích – takzvaných petřínských událostech (1962–1967) a majálesových průvodech (1965 a 1966). Na obou typech událostí aktéři zakoušeli, jakým způsobem se mohou ve veřejném prostoru chovat a jaké obsahy do něj vnášet, aniž by následovala represe. Proces sociálního učení se však netýkal pouze studentů a studentek, nýbrž i represivních složek. I jejich strategie se totiž na základě každé pouliční interakce vyvíjela a samy se tak učily, jakým způsobem zasahovat, či nezasahovat.

Petránské události 1962–1964

„Petránské události“ byly v pojetí tehdejších politických orgánů zhmotněním takzvaného výtržnictví v jeho kolektivní podobě. Výtržnictví (stejně jako celá kriminalita) mělo dle marxisticko-leninské doktríny kořeny v kapitalistickém sociálně-ekonomickém uspořádání, a tudíž v socialistické společnosti nemělo nadále existovat.⁴⁵ Optimismus zavládl i v analýzách bezpečnostních složek, které s problémem údajného výtržnictví a chuligánství po léta bojovaly. V roce 1959 deklarovaly, že „v současné době v ČSR chuligánství neexistuje“.⁴⁶ Nejen na příkladě petřínských událostí se ale ukazovalo, že se spíše jednalo o zbožné přání. Takzvané výtržnické chování neustupovalo, a do velké míry tak nabourávalo onen deklarovaný sociální smír šedesátých let.

Petránské události navazovaly na tradici setkávání mládeže na prvním máji u sochy Karla Hynka Máchy.⁴⁷ Výtržnosti v roce 1962 vypukly již v dopoledních prvomájových hodinách, kdy se rozjařený dav mládeže včetně studentů a studentek

44 Citováno podle: PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 88 n.

45 Viz KOTALÍK, Matěj: *Pojem chuligána a reflexe fenoménu chuligánství v Československu (1948–1969): Právo, policie a publicistika*. Diplomová práce, obhájená v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v roce 2010, s. 102.

46 ABS, f. H 1-4 (Vnitřní odbor Hlavní správy VB), HS VB Praha, inv. č. 407, Zkušenosti z řešení problému chuligánství v ČSR, 1959.

47 Rekonstrukci petřínských událostí se věnoval např. historik Petr Blažek (BLAŽEK, Petr: Akce „Mácha“: Historická rekonstrukce petřínských událostí 1. května 1962. In: PETRÁŠ, Jiří – SVOBODA, Libor (ed.): *Československo v letech 1954–1962*. České Budějovice – Praha, Jihočeské muzeum – Ústav pro studium totalitních režimů 2015, s. 193–202).

vydal na pochod z náměstí Krasnoarmějců (dnešní Palachovo náměstí) k Petřínským sadům. Po cestě někteří zúčastnění z davu vstupovali do cesty protijedoucím vozidlům, rozpojovali vozy tramvají či si z nich odnášeli cedulky s označením čísla vozu. Přivolané jednotky Veřejné bezpečnosti vykázaly dav ze silnice a ten se pak sešel v Petřínských sadech. Tam vznikla hromadná veselice čítající několik tisíc lidí, doprovázená hraním na hudební nástroje a pitím alkoholu. Během dne stále častěji zaznívaly z davu různé kritické projevy či skandování hesel. Ta byla zaměřena primárně na hmotnou pomoc komunistickým zemím třetího světa v kontrastu se špatnými materiálními podmínkami v Československu, jako například: „Maso dámě Kubě, máme prázdnou v hubě“; „My tu tvrdím na Petříně, a maso je zatím v Číně“; „Není maso, není kmín, jen když létá Gagarin“.⁴⁸

Shromážděný dav dozorovali příslušníci Veřejné bezpečnosti. Postupem času mezi nimi a mladými lidmi „houstla atmosféra“ a docházelo k prvním konfrontacím, které záhy vyvrcholily větším zákrokem s cílem shromáždění rozpustit. Po plošném zásahu a za použití obušků došlo i k zatýkání. Část přítomných se dala na pochod směrem k americké ambasádě, ale i ten byl příslušníky Veřejné bezpečnosti násilně rozehnán. Celkově bylo zadrženo sto devět osob, mezi nimi šestatřicet studentů z patnácti vysokých škol.⁴⁹

Petřínské události rozproudily disciplinační kampaň proti výtržnictví. Ta se kvůli přítomnosti vysokoškolských studentů a studentek dotkla i vysokých škol. Dvacet sedm studujících bylo za svou účast vyloučeno, z toho deset na jeden či dva roky. Zbylým účastníkům školy udělily důtky či napomenutí.⁵⁰

Z materiálů Státní bezpečnosti, stranických či vysokoškolských orgánů i projevů samotných studentů je čitelný proces dotváření speciální kategorie „výtržníků“ či „chuligánů“. Tato kategorie byla ovšem neslučitelná s kategorií studenta. Implicitně to bylo vyjádřeno v následující zprávě o kriminalitě mezi mládeží, vypracované příslušníky StB v roce 1963: „V posledních dvou letech upoutaly pozornost recese pražských studentů u pomníku K. H. Máchy na Petříně u příležitosti oslav 1. máje. S přihlédnutím k této recesi uspořádané v roce 1962, i když byla v první řadě vyprovokována huligány, byla v roce 1963 provedena široká preventivně výchovná opatření na základě signálů získaných v dubnu 1963, podle nichž se někteří studenti připravovali k jejímu opakování.“⁵¹ Spojení studentů s výtržnictvím se snažili zabránit i samotní studenti organizovaní v ČSM, kteří se v prvních dvou květnových týdnech hlasitě distancovali od všech projevů výtržnictví a odsouhlasili trest pro ty, kteří se jich účastnili.⁵²

48 Tamtéž, s. 194.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž, s. 197.

51 ABS, f. A7, inv. č. 89, Správy o previerke práce orgánov Štátnej a Verejnej bezpečnosti na úseku tr[estnej] činnosti páchanej mládežou (závadovou), 1963. Vlastní text zprávy je psán česky.

52 Viz např. *Libri prohibiti* (Praha), f. Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století (sbírka Ivana Dejmalu), inv. č. 10, Zpráva o disciplinačních řízeních na VŠZ [Vysoké škole zemědělské] v Praze, 12.5.1962.

Přes preventivní opatření se podobné scénáře opakovaly i v následujících letech. V roce 1963 se tak na Petříně sešlo okolo patnácti set osob. Tentokrát proti nim zakročili nejen příslušníci Veřejné bezpečnosti, ale i Pomocná stráž VB a funkcionáři ČSM. Zadrženo bylo celkem pětatřicet osob.⁵³

O rok později došlo opět k řadě výtržností a mezi mládeží a příslušníky VB se odehrávaly konflikty v širokém okolí Petřínských sadů. Ve večerních hodinách se dokonce na Újezdě shromáždil několikasethlavý dav, který vyrazil demonstrovat směrem k Pražskému hradu. Průvod se nakonec stočil k Národnímu divadlu, odkud pokračoval do Spálené ulice. Po cestě došlo k dalšímu plošnému zásahu Veřejné bezpečnosti. Dav se však po desáté hodině večerní opět srotil na Václavském náměstí, kde došlo k dalším výtržnostem. Během nich mládež pískala, „ohrožovala veřejný pořádek“ a verbálně napadala příslušníky bezpečnosti. Až poslední zásah na Václavském náměstí potyčky ukončil. Během prvomájového večera roku 1964 bylo celkově zadrženo osmdesát pět osob. Část z nich byla v červenci odsouzena, někteří dokonce k nepodmíněným trestům.⁵⁴

Plošné zásahy proti výtržníkům se ukázaly jako nefunkční. Násilné střety s policií totiž další konflikty jenom podporovaly, a to na obou stranách. Opakování incidentů v Petřínských sadech se ani dlouhodobě nedařilo zabránit. Stranické orgány se jim snažily předcházet organizováním oficiálních prvomájových programů pro mládež v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka (pořádaly se už od roku 1963). Na těchto akcích hrály bigbeatové kapely a konal se zde i další doprovodný program.⁵⁵ V roce 1965 mělo podobný střet neutralizovat uspořádání majálesových slavností.

Studentský leták zvoucí na majáles v roce 1965 (Libri prohibiti, Praha, fond Československé studentské hnutí v 60. letech dvacátého století, sbírka Ivana Dejmalá)

53 BLAŽEK, P.: Akce „Mácha“, s. 198.

54 Tamtéž, s. 199.

55 Tamtéž.

Majálesové slavnosti

V roce 1965 se v řadě československých měst (v Praze, Brně, Bratislavě, Pardubicích, Českých Budějovicích, Hradci Králové a dalších) konaly majálesové slavnosti. Povolení majálesu bylo potvrzením nastoleného kurzu „politiky důvěry“. Promítala se v něm jak snaha o větší aktivizaci a samostatnost, tak i vyšší zodpovědnost studentstva, což zřetelně vyjadřuje návrh na uspořádání majálesu přijatý v únoru 1965 Ústředním výborem KSČ: „...bude nutné podtrhnout důvěru strany ke studentům, využít velkých revolučních tradic našeho studentstva a zdůraznit i velkou odpovědnost za to, že sami studenti nedovolí chuligánům a různým živlům jejich veselice zneužívat.“⁵⁶

Majáles v Praze měl však naplňovat ještě jinou úlohu – zamezit tradici střetů mezi mládeží a bezpečnostními složkami na Petříně. Takto zdůvodňovali návrat majálesu – naposled se konal v pražských ulicích v roce 1956 – nejen funkcionáři, ale i samotní studenti a studentky, kteří se často distancovali od snah spojovat s nimi petřínské události. To oceňovalo i komunistické vedení: „Myšlenka uspořádat majáles je v poslední době mezi pražskou studující mládeží na vysokých školách velmi živá. Zvláště po petřínských událostech v roce 1962 a po opakujících se výtržnostech v letech 1963–64 začala mezi studenty sílit potřeba větší pozitivní akce, která by ukázala široké veřejnosti, že studentstvo nemá nic společného s chuligánskými výtržnostmi, že se dovede vesele, vtipně a slušně bavit.“⁵⁷ Majáles měl představovat novou legitimní formu kolektivní studentské manifestace, která by dala zapomenout na nelegitimní petřínské výtržnosti, a korunovat jej měl naplánovaný večerní kulturní program v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka (dnešní areál pražského Výstaviště).

Pražskému majálesu předcházely dlouhé přípravy bezpečnostních orgánů Ministerstva vnitra, které byly značně poznamenány zkušenostmi s petřínskými nepokoji. Jejich přístup k majálesovému průvodu i večernímu programu však zřetelně zrcadlil proměnu strategie a postupný odklon od extenzivní represe, potažmo násilí. Sami organizátoři během příprav jeví obavy z možných zásahů policie.⁵⁸ Na společných setkáních studentských organizátorů a Městské správy Veřejné bezpečnosti v Praze bylo dohodnuto, že klidný průběh průvodu bude zajišťovat takzvaná studentská policie a minimální počet uniformovaných příslušníků bude řešit pouze možná bezpečnostní rizika.⁵⁹ Hlavní strategií bezpečnostních složek bylo co nejvíc zneviditelnit kontrolu, což si vyžadovalo právě nahradit většinu uniformovaných příslušníků policisty v civilu. V případě výskytu transparentů či hesel se závadným obsahem neměly bezpečnostní složky dle rozkazu zasahovat. Pokud by nějaké jednání

56 NA, f. 1261/0/44 (Komunistická strana Československa – Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného 1951–1967 – 2. část), arch. j. 280, Návrh na uspořádání studentských „Majáles 1965“ v hl. m. Praze, 25.2.1965.

57 *Tamtéž*.

58 *Libri prohibiti*, f. Československé studentské hnutí šedesátých let dvacátého století (sbírka Ivana Dejmalu), inv. č. 56, Stanovisko vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha o průběhu a organizaci Majáles 65, červen 1965.

59 ABS, f. A/9 (Sekretariát 1. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby), inv. č. 243, KS [krajská správa] MV, Předběžná zpráva o průběhu prvomájových oslav a majálesu, 4.5.1965.

Studentské majáles 1. května 1965 v Praze, ulice U Radnice. Transparent nese nápis „Olympští bohové, stůjte při nás“ (Archiv hlavního města Prahy, Sbírka fotografií)

nabývalo „protistátního charakteru“, měli příslušníci VB v civilu pouze zaznamenat iniciátory a zákrok proti nim načasovat tak, aby mu nepřihlíželo větší množství lidí. Podobná strategie byla stanovena i pro večerní program, kdy měli příslušníci bezpečnosti řešit veškeré problémy primárně se studentskými organizátory a zasahovat jen v případě nejvyšší nouze. Petřínské sady měli pro jistotu celý den monitorovat policisté v civilu, pouze zaznamenávat případné výtržníky a v případě nutnosti je zadržet později, stranou pozornosti.⁶⁰

Pražského průvodu se v květnu 1965 zúčastnilo zhruba šest tisíc studentů a studentek a této slávě přihlíželo přes sto padesát tisíc diváků. Jak bylo dopředu avizováno, pochod doprovázelo pouze patnáct uniformovaných dvojic, zato však okolo sto padesáti policistů v civilu. Na pořádek dohlížela především „studentská policie“ z řad organizátorů, která byla vybavena salámovými pendreký.⁶¹ Ještě před začátkem průvodu sami studentští organizátoři vykazali zhruba padesátičlennou skupinu lidí, které vyhodnotili jako chuligány, protože pravděpodobně skandovali protikomunistická

⁶⁰ Tamtéž, inv. č. 255, Plán MS [Městské správy] VB a KS MV Praha a hlavní zásady bezpečnostních opatření k zaizeniu májových osláv v r. 1965, 16.4.1965.

⁶¹ Viz KUDRNA, Ladislav: Nepřizpůsobiví: Studenti, máničky a další pohledem československých mocenských orgánů. In: *Paměť a dějiny*, roč. 5, č. 2 (2011), s. 3–16.

hesla.⁶² K dalšímu konfliktu došlo až během večerního kulturního programu. Kvůli velkému zájmu se nejprve přesunul bigbeatový koncert do většího sálu a po dalším technickém problému se zvukem nastala potyčka mezi mladými posluchači a organizátory majálesu. Za této situace byl program předčasně ukončen a hosté byli vyzváni k opuštění sálu. Asistovala tomu „studentská policie“ a kritické chvíle se obešly bez dalších incidentů, což ocenilo i předsednictvo Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha: „Velkou zásluhu na tom má zejména Studentská policie, která svým neobyčejně taktickým, přitom však důrazným chováním a vystupováním dokázala řadu obtížných situací zvládnout a získala si u návštěvníků respekt a popularitu.“⁶³ Ani při této příležitosti nezasáhli příslušníci Veřejné bezpečnosti, kteří pouze venku dohlíželi na to, aby nedošlo k velkým tláčením.

Karnevalová forma majálesu netestovala pouze to, jakým způsobem se mohou ve veřejném prostoru studenti chovat. Během majálesu se také třfbilo, co ve veřejném prostoru říkat. Určitá míra kritiky nejenže byla na majálesu přípustná, ale dokonce k ní byli účastníci vybízeni. Ústřední výbor KSČ od studentů a studentek očekával, že budou mírně satiricky glosovat různé jevy. Jejich kritika sice měla primárně mířit do vlastních řad nebo na zahraniční události (především válku ve Vietnamu), ale povolen byl i „kritický pohled na nedostatky, především vysokých škol, se současným zdůrazněním kladů naší společnosti“.⁶⁴

Přestože se při hodnocení majálesu ozývaly i kritické hlasy, podle kterých byla některá studentská hesla politicky nesprávná, celkově panovala shoda, že většina z nich nijak závadná nebyla.⁶⁵ Studentská kritika tím byla i napříště do určité míry legitimizována. Pozitivní ohlasy vzbudila alegorická ztvárnění jednotlivých studijních oborů, například rozcupované provazy, symbolizující špatné nervy budoucích i současných pedagogů.⁶⁶

Za neproblematická byla považována hesla, jež kritizovala špatné podmínky studentského života, jako například: „Chceš jít brzo do penze, běž žrát jídlo do menze.“ Hůře přijímána byla hesla s narážkami na bezpečnostní složky: „Zdravíme Bezpečnost, veřejnou i tajnou!“⁶⁷ Jako nepřijatelná hodnotili funkcionáři škol, Veřejná bezpečnost i komunistické vedení hesla dotýkající se vztahu k Sovětskému svazu, humanitární pomoci neevropským komunistickým zemím či současné oficiální politiky. Na majálesu jich ovšem nebylo mnoho.⁶⁸

Majáles roku 1965 byl vesměs považován za úspěšný. Akce potvrzovala, že trend „politiky důvěry“ je funkční a žádoucí. Studenti, vedení škol, ba dokonce i bezpečnostní složky deklarovali, že organizace majálesu vztahy mezi všemi zmíněnými aktéry zlepšila. Majáles se tak stal názorným dobrým příkladem aktivizace studentstva,

62 ABS, A/9, inv. č. 243, Předběžná zpráva o průběhu májových oslav a majálesu, 4.5.1965.

63 NA, f. 1261/0/44, arch. j. 280, Návrh na uspořádání studentských „Majáles“ 1965 v hl. m. Praze, 25.2.1965.

64 Tamtéž.

65 ABS, A/9, inv. č. 243, Předběžná zpráva o průběhu májových oslav a majálesu, 4.5.1965.

66 Studentský majáles. In: *Rudé právo* (2.5.1965), s. 2.

67 ABS, A/9, inv. č. 243, Předběžná zpráva o průběhu májových oslav a majálesu, 4.5.1965.

68 Tamtéž.

kteřá měla vést ke zvýšení popularity Československého svazu mládeže. I bezpečnostní strategie „neviditelné účasti“, pasivního přístupu a kooperace se studentskými organizátory sklídila úspěch.⁶⁹ Sami příslušníci bezpečnosti zhodnotili akci jako pozitivní zlom ve vztazích se studentstvem.

Během majálesu se tak nadále vybrušovala diferenciace mezi „výtržníky“ na jedné straně a „socialisticky uvědomělými“ studenty na straně druhé. Tomu napomohla nejen absence konfliktů na Petříně, ale i distance studentských organizátorů od mírných excesů, které se během majálesu vyskytly. Nakonec i konflikt na bigbeatovém koncertě odsoudili jako incident způsobený mladými výtržníky, nikoli studenty a studentkami.

Nová strategie bezpečnostních složek, uplatněná při majálesu roku 1965, se projevila jako účinná i v dlouhodobějším měřítku a postupně se z ní stávala norma. Reálně to vedlo nejen ke zmenšování třecích ploch mezi mládeží a bezpečnostním aparátem, ale i k úbytku společenské zkušenosti s extenzivní či plošnou represí.

Majálesové slavnosti v roce 1966 byly z organizačních důvodů rozloženy na čtrnáct dní a samotný pochod byl stanoven až na 15. května, aby organizačně nekolidoval s prvomájovým průvodem. Problémům se tím však organizátoři nevyhnuli. Zatímco předchozí majáles byl až na drobné detaily hodnocen příznivě, v roce 1966 tomu bylo právě naopak. Organizátorům se podle sekretariátu Ústředního výboru KSČ nepovedlo majáles „ovlivnit ideologicky natolik, aby vedle pozitivních jevů nevystoupily ostře do popředí určité protistranické, protisocialistické a protisovětské projevy jednotlivých skupinek studentů. ...tím přerostl majáles 1966 v těchto místech ráz studentské veselice.“ Studenti a studentky, povzbuzeni tím, že jejich recesistická kritika z loňského majálesu nevyvolala represivní reakci, v některých heslech ještě přitvrdili: „Vedle vulgárnosti a beztaktnosti v politicky nesprávných a nepřátelských heslech, zvláště skandovaných, byly názory přehlížející, ironizující a nedoceňující

Majálesový průvod 1. května 1965 na Staroměstském náměstí v Praze. Symbolické „Dary Císařovi“ v kárce byly určeny pro tehdejšího ministra školství a kultury Čestmíra Císaře (Archiv hlavního města Prahy, Sběrka fotografií)

69 *Tamtéž.*

revoluční historii strany, dělnického hnutí, úspěchy výstavby socialismu v ČSSR“ a vyvrcholením negativních projevů byla protisovětská hesla.⁷⁰

Na vyhodnocení obsahu hesel se podílela především ideologická komise ÚV KSČ. Stejně jako během majálesu roku 1965 byla za vhodná považována ta z nich, která narážela na každodenní potíže studentů nebo dílčím způsobem kritizovala jejich materiální zázemí. Studentstvo však podle oficiálních orgánů ve své kritice nerozlišovalo mezi politicky správnými principy a jejich možnými praktickými deformacemi (viz heslo „Nová soustava řízení – staré pověsti české“). S negativní reakcí se setkala hesla narážející na aktivitu Státní bezpečnosti na vysokých školách („Čtěte rychle, jdou po nás“). Odsouzení se dočkala především hesla „protisovětská“, „protistranická“ nebo „škodolibě cynická“, jako například ironické narážky na nezday páté pětiletky („Heslo 4. pětiletky ani brambor nazmar, heslo 5. pětiletky ani brambor. Nazdar“) nebo na třináctý sjezd KSČ („Zdravíme XIII. karneval“).⁷¹

Přes kritické momenty, které se vyskytly během studentského průvodu i majálesových oslav v roce 1966, bezpečnostní orgány nezasahovaly do jejich chodu a nechaly to víceméně na „studentské policii“. Represe „nežádoucích projevů“ přišla až v následujících dnech a ujaly se jí převážně jednotlivé fakultní orgány. Jelikož základem „politiky důvěry“ (jak konstatovaly všechny dobové dokumenty o vysokoškolské politice) byla i vyšší zodpovědnost aktivních jednotlivců, vina byla přičtena především organizátorům. Proto například osm studentů z Filozofické fakulty dostalo důtku za nezvládnutou organizaci. Postihy se nevyhnuly ani řadě konkrétních provinilců, jimž bylo uděleno napomenutí, důtky, a několik z nich bylo dokonce vyloučeno ze studia.⁷²

Oba majálesy studentům a studentkám umožnily zakusit specifickou sociální interakci – kolektivní pochod v jejich vlastní režii. Přestože především ve druhém roce studenti překročili tolerovanou mez kritiky ve veřejném prostoru, stalo se zvykem, že proti čistě studentským akcím se viditelně nezasahuje. Otevřenou policejní represi namísto toho suplovaly studijní postihy, které prováděly samy vysoké školy. Ze studentské každodennosti se tak nadále vytrácela zkušenost s explicitním násilím bezpečnostních složek. A konečně i pro bezpečnostní aparát představovaly majálesy důležitý moment sociálního učení. Nejzásadnější byla zkušenost, že nemají-li studentské pochody a shromáždění eskalovat do násilných střetů, je lepší do nich téměř nezasahovat.

Petržinské události 1966–1967

Jestliže se v roce 1965 díky majálesu po třech letech povedlo zabránit střetům mládeže s Veřejnou bezpečností, o rok později, kdy byl majálesový průvod přesunut

70 NA, f. 1261/0/16 (Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971), arch. j. 2, Zhodnocení Majáles 1966, 6.7.1966.

71 *Tamtéž.*

72 *Tamtéž.*

až na 15. května, vypukly znovu. Okolo deváté hodiny večerní se u pomníku Karla Hynka Máchy opět srotil dav mládeže, čítající zhruba tři sta hlav. Zhruba o hodinu později se za skandování hesel útočících proti Sovětskému svazu („Ať žije Sovětský svaz, ale ze svého!“) či proti Veřejné bezpečnosti („Policajti na nás nejdou, najdeme si je sami!“, „Gestapo!“) vydal na pochod, který vedl kolem Národního divadla, na Václavské náměstí a ke Karlovu mostu. Přestože po celou dobu se jednotlivci dopouštěli výtržnictví, strhávali sovětské vlajky a jednu dokonce zapálili, blokovali dopravu či strhávali kladky z motorových vozů elektrické dráhy, příslušníci Veřejné bezpečnosti intervenovali během průvodu pouze jednou, aby odblokovali dopravu na mostě 1. máje (dnešní most Legií). Policejní zásah přišel až ve chvíli, kdy dav vstoupil na Karlův most. Zde teprve došlo k uzávěrci mostu a bezpečnost během několika minut zatkla 147 osob.⁷³

Zkušenosti s majálem ovlivnily policejní strategii i během petřínských událostí. Zatímco v předchozích letech Veřejná bezpečnost sázela na taktiku plošného zásahu, po dlouhých diskusích zde zvolila cestu neeskalovat konflikt. Na petřínský pochod bylo nasazeno velké množství policistů v civilu a uniformovaní příslušníci byli připraveni ve vedlejších ulicích. „Po zkušenostech z minulých let volila Veřejná bezpečnost taktiku, za jejíž pomoci by byli odhaleni právě ti nejaktivnější účastníci, a aby nedošlo k zákroku proti nezúčastněným osobám,“ konstatovala zpráva z vyšetřování zadržených osob. Příslušníci Veřejné bezpečnosti tak nezakročili ani u Národního divadla, ani na Václavském náměstí, „kde výtržníci začali provolávat hesla a soustřeďovat okolo sebe značný počet zvědavců. Místo toho nepřetržitým sledováním vytipovala iniciátory.“⁷⁴ Rozkaz k zákroku dostali zásahoví policisté až na Karlově mostě – tedy v uzavřeném prostoru, odkud se nemohli demonstranti rozprchnout a kde ani nemohlo zákroku přihlížet velké množství lidí.

V roce 1967 byl první máj v Petřínských sadech o poznání klidnější. Večerní pokus o průvod ulicemi byl hned zpočátku preventivním zásahem znemožněn a došlo jen k řadě verbálních útoků proti Sovětskému svazu, komunistickému zřízení a Veřejné bezpečnosti.⁷⁵

Strahovská demonstrace

Majáles v roce 1966 narušil pozitivně se vyvíjející vztah mocenských orgánů ke studentstvu. S rostoucím sebevědomím politicky aktivní části studentů a studentek rostly také požadavky na vznik nezávislých studentských samospráv. Nejen bezpečnostní složky se zaměřily především na činnost skupiny okolo Jiřího Müllera, která byla v prosazování studentské samosprávy nejaktivnější. Jiří Müller, který byl

73 ABS, f. A/9, inv. č. 355, Zpráva o stavu vyšetřování výtržnického průvodu 1. a 2. května 1966 v Praze 1, 9.5.1966.

74 *Tamtéž*.

75 *Tamtéž*, inv. č. 406, Informace o případu výtržnosti dne 1. 5. 1967 v Praze 1, Petřínských sadech, 4.5.1965.

v listopadu téhož roku opět zvolen do Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha, spolu s několika přáteli vypracoval v takzvané Komisi 11 návrh na federalizaci Československého svazu mládeže. Ústřední výbor ČSM jej smetl se stolu⁷⁶ a Jiří Müller byl o měsíc později za svou činnost ze svazu vyloučen (oficiálním důvodem byla jeho návštěva čínské ambasády). Hned příští den byl také vyloučen ze studia za údajné neplnění studijních povinností a týden poté byl povolán na povinnou vojenskou službu.⁷⁷ Tentýž osud v červnu 1967 potkal i jeho přítele a kolegu Jiřího Holečka, který přebíral jeho pozici a nadále se snažil prosazovat federalizaci ČSM.⁷⁸

Přestože vedení ČSM i nadále deklarovalo svou důvěru ve studentstvo a jeho aktivitu, dalo jasně najevo, že kritika principů demokratického centralismu je nepřijatelná. Myšlenka federalizace svazu a nezávislosti studentských struktur se mezi vysokoškoláky nadále šířila, ale zůstávala omezena především na okruh takzvaných pražských radikálů. To se změnilo až po strahovské demonstraci.

Prvotním důvodem demonstrace byly dlouhodobě neřešené materiální potíže na strahovských kolejích. Přestože byly nově vybudované v letech 1964 a 1965, od počátku trpěly hygienickými a technickými problémy. Na kolejích se šířily nemoci, často netekla teplá voda a opakovaně vypadal elektrický proud, kvůli čemuž nefungovalo topení a nesvítilo světlo. To znemožňovalo studium ve večerních hodinách. Jen v prvních dvaceti říjnových dnech roku 1967 došlo k večerním výpadkům elektrického proudu jedenáctkrát.⁷⁹

Zadruhé k protestu vedl pocit zneuznání, nenaplňování opakovaných příslibů zlepšit materiální zázemí na kolejích a apely na studentskou participaci v napravování problémů. Jen v roce 1966 zástupci studentů a studentek poslali odpovědným činitelům desítky dopisů a vedli řadu jednání, k systematickému řešení jejich stížností však nedošlo.⁸⁰

Situace eskalovala 31. října 1967, shodou okolností ve stejný čas, kdy na Pražském hradě probíhaly oslavy výročí Velké říjnové socialistické revoluce. Když ve večerních hodinách opětovně vypadl elektrický proud, byli zrovna zástupci Kolejní rady areálu Strahov, kteří by pravděpodobně tlumili vášně, na dalším jednání ohledně havarijního stavu na kolejích. Desítky rozhořčených studentů a studentek, kteří se sešli před kolejemi se svíčkami v rukou, však své morální emoce nepotlačily a burcovaly další rezidenty a rezidentky k protestnímu průvodu.⁸¹ Zhruba patnáct stovek se jich pak za skandování hesel „Chceme světlo!“, „Chceme studovat!“ vydalo na protestní průvod, který měl směřovat k Úřadu vlády. Tematicky se tato část demonstrace držela požadavků na řešení materiálních podmínek a nedocházelo

76 Viz PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 89 (viz pozn. 27).

77 AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 517, Současné události v pražském studentském hnutí, 8.11.1967.

78 Viz PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 97.

79 AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 517, Stanovisko Kolejní rady areálu Strahov ke zprávě tiskového tajemníka vlády, prosinec 1967.

80 *Tamtéž*, inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze dne 13. ledna 1968.

81 K roli morálních emocí u protestů a sociálních hnutí viz ŠLOUF, J.: *Spríznění měnou* (viz pozn. 2).

„A nyní vám zahraje Ústřední hudba Ministerstva vnitra“ – dvě z karikatur zá-
hu příslušníků Veřejné bezpečnosti proti účastníkům strahovské demonstrace, které
byly otištěny v brněnském studentském časopise LEF. Autory karikatur byli Stanislav
Chrobok a Jaroslav Souček (LEF 68: Časopis posluchačů lesnické fakulty v Brně
z 10. března 1968, Libri prohibiti, Praha)

během ní k žádným výtržnostem. Účastníci v této fázi jednali v rámci osvojeného kolektivního aktu protestního pochodu a vyhýbali se jednání, které by (podle jejich zkušenosti) mohlo přivodit policejní represi. Situace se změnila v okamžiku, kdy průvod v Nerudově ulici narazil na kordon příslušníků Veřejné bezpečnosti, jenž dostal rozkaz zabránit studentstvu v pohybu do vnitřního města.⁸²

Příslušníci bezpečnosti se během prvního setkání snažili situaci vyřešit verbálně a nabízeli protestujícím, že zavezou jejich zástupce k osobám, které jsou oprávněny jejich problémy řešit. Avšak kvůli absenci tlampačových zařízení jejich návrhy slyšely jen první řady. Další protestující se nadále dožadovali pokračování průvodu.

82 *ABS*, f. A2/3 (Sekretariát ministra vnitra, III. díl), inv. č. 2133, Právnická expertiza vypracovaná komisí Právnické fakulty Univerzity Karlovy, 16.11.1967.

Poté co studenti a studentky neslyšeli či neuposlechli zákonnou výzvu k rozpuštění demonstrace, velitel jednotky zavelel k zásahu proti pochodu.⁸³

Zárok doprovázelo extenzivní násilí, policisté k rozeznání davu použili obušků, slzného plynu a najížděli auty do prvních řad. V řadě případů dokonce kopali či mlátili obuškami do ležících studentů i studentek. Násilí pokračovalo i při ústupu davu celou cestu zpět až ke kolejím. Použití násilí ze strany Veřejné bezpečnosti eskalovalo napětí a tematický obsah demonstrace posunulo. Požadavky na vyřešení problémů s elektrickým proudem vystřídal samotný konflikt mezi protestujícími a bezpečnostními jednotkami. Hesla jako „Chceme světlo!“ nahradily urážky příslušníků bezpečnosti. Studenti a studentky je přirovnávali k fašistické policii („Gestapo!“), vulgárně na ně pokřikovali („Svině!“) nebo je ostouzeli („Hanba jim!“).⁸⁴

Dynamika protestu se nakrátko utlumila po zatlačení účastníků až ke kolejím. Emoce se opětovně rozvířily poté, co byli v policejních autech spatřeni tři zadržení studenti. Jejich kolegové a kolegyně se odmítli vrátit do kolejních budov, dav znovu opanoval prostor ve strahovském areálu a protestující se dožadovali propuštění zadržených. Kvůli přijíždějícím posilám si studenti a studentky posedali do vozovky, čímž vytvořili takzvanou blokádu vsedě. Velitel zásahu propustil pro uklidnění situace dva ze zatčených, leč informace, že třetí student stále není na svobodě, se rozšířila v davu.⁸⁵ Atmosféra opět zhoustla, dav se vydal směrem k policejním autům a na policejní jednotky přiletěly první dlažební kostky. Během vyjednávání o propuštění zadrženého byl jeden z příslušníků bezpečnosti poplíván⁸⁶ a velitel dal pak pokyn k dalšímu zásahu. Jenže ten se vymkl organizační kontrole a jednotliví příslušníci jednali na vlastní pěst. S pomocí obušků a slzného plynu se policisté pokusili zatlačit studenty a studentky do budov kolejí. Ti po nich na oplátku házeli dlažební kostky a další předměty. V některých případech příslušníci kopali do ležících studentů, řada z nich přitom utrpěla lehčí i těžší zranění. Studenti i po zatlačení zpět do budov házeli z pokojů na příslušníky bezpečnosti různé předměty. Ti pak vbíhali přímo do kolejí, vytahovali studenty z pokojů a tloukli je na chodbách. Násilí ze strany bezpečnostních složek se nevyhnuli ani studenti a studentky vracící se z města, kteří o demonstraci jinak nic nevěděli. Klid v areálu nastal až jednu hodinu po půlnoci.⁸⁷

83 *Tamtéž*, Stanovisko generální prokuratury k otázce vzniku a průběhu demonstrace vysokoškolských studentů, 7.12.1967.

84 Viz PAŽOUT, J.: „Chceme světlo, chceme studovat!“ (viz pozn. 1).

85 ABS, f. A 2/3, inv. č. 2133, Stanovisko generální prokuratury k otázce vzniku a průběhu demonstrace vysokoškolských studentů, 7.12.1967.

86 *Tamtéž*, Závěry inspekce náčelníka Hlavní správy VB ke stížnostem podaným na zákroky příslušníků VB proti demonstrujícím studentkám ČVUT ze strahovských kolejí dne 31. 10. 1967.

87 Viz PAŽOUT, J.: „Chceme světlo! Chceme studovat!“, s. 7.

Spor o interpretaci konfliktu

Policejní zásah vyvolal velké rozhořčení a následnou mobilizaci studentstva, které svůj pochod vnímalo jako legitimní z několika důvodů. V první řadě, cílem demonstrace bylo dosáhnout splnění požadavků na vyřešení materiálních potíží, k čemuž byli často z vyšších míst vyzýváni. A zadruhé, protestní pochod se držel zažité praxe z minulých let, po které nepřicházel policejní zásah. Během první části pochodu, dokud nebyli sami konfrontováni, se protestující neuchylovali k výtržnostem a neskandovali hesla, která by měla antisocialistický či protistranický obsah.

Veřejná bezpečnost vybočila ze své praxe z posledních dvou let. Pochod považovala za nelegitimní, protože nebyl dopředu ohlášen a protože předpokládala (vzhledem k datu konání), že se jedná o antikomunistickou provokaci. Tento argument podpořila skutečnost, že po policejním zásahu se skandovaná hesla obrátila proti příslušníkům bezpečnosti, kteří byli přirovnáváni ke gestapu. Důležitý pro obě strany byl okamžik střetu, kdy se policisté pokoušeli dav verbálně uklidnit, většina demonstrantů to ovšem vzhledem k absenci tlampačových zařízení nemohla slyšet.

Skutečnost, že hned v následujících dnech technici na kolejích provizorně odstranili nejkřiklavější potíže s elektrickým proudem, jen přilila olej do ohně. Už nazítří po dramatických událostech se sešel rektor Českého vysokého učení technického Josef Kozoušek se zástupci Kolejní rady areálu Strahov, studentů a studentek. Opatrně se sice postavil na jejich stranu a studentské rozhořčení uznal za oprávněné, demonstraci jako způsob nápravy však označil za nevhodnou.⁸⁸ Této argumentační linii se drželi téměř všichni funkcionáři, kteří se ke strahovským událostem vyjadřovali. Vyvolalo to další vlnu nevole, kterou shrnula jedna z řady studentských rezolucí: „Odmítáme tvrzení, že nebyly využity všechny zákonné prostředky ke zjednání nápravy. Celá záležitost byla více než rok předmětem jednání různých komisí a orgánů, bez zjevných výsledků. Teprve dvouapůlhodinová demonstrace dokázala zjednat příslib nápravy. Tento důležitý fakt nesmí být opomíjen.“⁸⁹ Zásah Veřejné bezpečnosti i následné reakce studující interpretovali jako zneuznání studentstva coby sociální skupiny inteligence. Tento významový posun původního sporu o špatné materiální podmínky na kolejích byl postupně přijat širší studentskou veřejností a umožnil jednodušší mobilizaci studentstva.

Brzy se tak z konfliktu mezi Veřejnou bezpečností a studentstvem stal široce řešený problém. Vyjednávání za studenty a studentky vedli především zástupci Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha a Kolejní rady areálu Strahov. Do konfliktu ovšem vstupovali také rektori a děkani příslušných škol, Ústřední výbor ČSM, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo školství a kultury i funkcionáři Ústředního výboru KSČ jakožto třetí strana, která měla pomoci konflikt nestranně

88 AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 516, Zpráva o jednání ministra školství s. prof. Hájkou s rektorem ČVUT s. prof. Kozouškem za účasti s. nám[ěstka] min[istra] doc. Sedláčka, řed[itele] odboru s. prof. Haňky a pror[ektora] ČVUT s. doc. Kamaráda konaném dne 1. listopadu 1967.

89 ABS, f. A 2/3, inv. č. 2133, Z rezolucí fakultních organizací ČSM, Rezoluce studentů Univerzity 17. listopadu, 24.11.1967.

Titulní strana pražského studentského časopisu Elixír s ilustrací znázorňující probíhající diskuse o změnách vysokoškolských struktur (Elixír: Byltén studentů VŠCHT v Praze, roč. 10, č. 2, 22. ledna 1968, Libri prohibiti, Praha)

vyřešit. Týden po událostech vznikly dvě komise – mezirezortní a vládní – které měly za úkol prověřit, jak se vše seběhlo.⁹⁰

Celý spor se vedl především na třech úrovních: o legitimitu policejního zásahu, právo demonstrovat a zneuznání úlohy studentstva.

Studenti a studentky cílili svou kritiku primárně na „brutální“ zásah příslušníků VB vůči strahovským kolejím.⁹¹ V první rezoluci, která vznikla 8. listopadu na studentském zasedání na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, studenti požadovali po Ministerstvu vnitra oznámení jmen viníků zásahu Veřejné bezpečnosti, záruku jejich potrestání a písemnou omluvu. Žádali také, aby příslušníci bezpečnosti byli označeni viditelnými čísly, a zákaz používání jakýchkoliv chemických prostředků proti lidem na území Československa.⁹² Jejich požadavky měly být splněny do 20. listopadu 1967, na který svolali další schůzi. Přestože v prvních dnech oficiální orgány nerozporovaly oprávněnost zásahu, po velkém množství stížností ze strany studentstva se objevily

první požadavky na šetření, jestli příslušníci Veřejné bezpečnosti nepřekročili své pravomoci.⁹³ Z toho důvodu byly policejně vyslechnuty desítky studentů a studentek, ale i příslušníků bezpečnosti a náhodných svědků.⁹⁴

K vyřešení otázky, nakolik bylo jednání obou stran konfliktu legitimní a v souladu s platnými zákony, vznikly dvě právní expertní analýzy. První nechalo vypracovat Ministerstvo vnitra a s odvoláním na její vyznění se plně postavilo na stranu Veřejné bezpečnosti. Zásah jejích příslušníků byl dle analýzy nutný, protože protest nebyl

90 AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 517, Vládní komise k prošetření strahovských událostí 1967–1968.

91 Tamtéž, inv. č. 516, Rezoluce studentů filozofické fakulty ze dne 8.11.1967.

92 Tamtéž.

93 Tamtéž, Zpráva zvláštní komise rektora ČVUT v Praze, 7.11.1967.

94 ABS, f. 2/3, inv. č. 2133, Výpisy z vyjádření některých osob k událostem při demonstraci studentů v Praze dne 31. října 1967.

ohlášený, blokoval veřejnou dopravu, protestující ignorovali policejní výzvy k rozpuštění shromáždění a u strahovských kolejí se dopouštěli násilí na úředních osobách.⁹⁵

Druhou analýzu vypracovali profesori z Právnické fakulty Univerzity Karlovy a naopak se v ní implicitně postavili na stranu studentstva. Zpochybnili nutnost ohlášení protestu vzhledem k jeho průběhu a vyslovili názor, že bezpečnost se měla naopak postarat o to, aby veřejná doprava neohrožovala studentský průvod. Policejní zákrok označili za nepřiměřený situaci, odpovídající spíše konfrontaci s „chuligány, a ne studenty“, a násilí studentů relativizovali jako reakci na nepřiměřený zákrok Veřejné bezpečnosti.⁹⁶

V neposlední řadě studenti a studentky bojovali za uznání svého práva demonstrovat. Neustále opakovaný argument o protestu jako nevhodné formě prosazování vlastních zájmů byl v rozporu s několika dobovými aspekty. V první řadě to byla samotná tradice dělnického a komunistického hnutí, které od svého vzniku volilo strategie veřejných akcí – ať už mluvíme o dělnických stávkách, či prvomájových pochodech proti válce a za chléb.

Druhý rozpor plynul ze způsobu, jakým československá média informovala o studentských a levicových protestech v západní Evropě a Spojených státech, u kterých se soustředila na represivní reakce kapitalistické policie. „Tisk ... se rozčiluje nad represí proti studentům v Západním Berlíně v červnu tohoto roku, a přitom ve zprávách o Strahově přešel mlčením fakt, že studenti byli ohrožováni na životě rychle jedoucími pol[icejními] vozy, že do nich bylo kopáno a byli mláceni obušky, a že proti nim byl nasazen slzný plyn, přitom bylo stejným způsobem postupováno proti ženám,“ uvádělo se ve studentské rezoluci Univerzity 17. listopadu.⁹⁷

Leták zvoucí na shromáždění studentů a studentek Vysoké školy zemědělské v Praze dne 13. března 1968 (Libri prohibiti, fond Československé studentské hnutí v 60. letech dvacátého století, sbírka Ivana Dejmal)

95 *Tamtéž*, f. A/9, inv. č. 458, Právní stanovisko MV k jednání studentů a příslušníků VB, listopad 1967.

96 *Tamtéž*, f. 2/3, inv. č. 2133, Právnická expertiza vypracovaná komisí Právnické fakulty UK, 16.11.1967.

97 *Tamtéž*, Z rezolucí fakultních organizací ČSM, Rezoluce studentů Univerzity 17. listopadu, 24.11.1967.

Jedním z požadavků zástupců studentů a studentek tak bylo jasné uznání práva na demonstraci jako způsob prosazování vlastních zájmů.

Výsledky vyšetřování a rozklad ČSM

V polovině prosince ukončila vládní komise šetření strahovských událostí a vydala tiskovou zprávu tajemníka vlády. O citlivosti událostí vypovídalo, že nikdo ze studentstva ani z příslušníků Veřejné bezpečnosti nebyl citelněji potrestán.⁹⁸ Primární vina padla na technické pracovníky a vysokoškolské funkcionáře Českého vysokého učení technického. Mezi odvolanými byli ředitel národního podniku Armabeton, který měl na starost výstavbu kolejí, ředitel závodu přidružené stavební výroby a šesti dalším pracovníkům byly uděleny důtky s finančním postihem. V rezortu školství byl odvolán ředitel Správy účelových zařízení ČVUT, vedoucí provozu kolejí a menz a vedoucí strahovských kolejí. Řada vysokoškolských pracovníků ČVUT dostala důtky.⁹⁹

Přestože studenti a studentky potrestáni nebyli, zpráva se držela argumentace, že jejich rozhořčení bylo sice oprávněné, způsob řešení však nevhodný. Z toho vyplynul závěr, že zákrok Veřejné bezpečnosti byl nutný a zákonný. Zpráva upozornila na verbální i fyzické útoky protestujících proti příslušníkům bezpečnosti i na individuální nepřiměřenou tvrdost vůči studentům a studentkám, kterou však prý zavinila nepřehledná situace na Strahově.¹⁰⁰

Jen malá část studentů a studentek přijala znění zprávy vcelku pozitivně, zástupci organizací zastupujících studentstvo takový výsledek šetření rozhořčeně odmítli. Zpráva sice protestující nějak tvrdě neodsuzovala, ignorovala však většinu požadavků vzešlých ze studentských rezolucí. Přetrvávající námitky by se tak daly shrnout do následujících bodů:

1. Vládní zpráva nakonec dala přednost právní expertize Ministerstva vnitra před textem profesorů Právnické fakulty Univerzity Karlovy. *De facto* se tím postavila na stranu Veřejné bezpečnosti a ignorovala „hlas inteligence“.
2. Zpráva nepodpořila požadavek zakázat použití slzného plynu proti účastníkům protestů ani negarantovala nedotknutelnost akademické půdy.
3. Zasahující příslušníci bezpečnosti nebyli potrestáni, jakkoliv zpráva potvrdila jejich dílčí provinění. Přestože studenty za mírné vybočení z legitimního jednání, jímž byla účast na nenahlášeném pochodu, bezpečnost násilně rozehnala, systematické problémy v její činnosti byly omlouvány. Touto výtkou měli studující na mysli konkrétně absenci evidenčních čísel příslušníků či tlapačových zařízení.

98 Sedmi příslušníkům Veřejné bezpečnosti byly za nepřiměřený zásah uděleny důtky, o tom se ovšem veřejnost dozvěděla až v březnu 1968 (Vyjádření Ministerstva vnitra ke strahovským událostem. In: *Rudé právo* (12.3.1968), s. 3).

99 *Tamtéž*, inv. č. 2189, Zpráva ministerstva školství o událostech na Strahově, 13.5.1968.

100 *Tamtéž*.

4. Násilný zákrok byl legitimizován jako nutný a zákonný, tudíž i samotné násilí bylo vnímáno jako legitimní reakce na mírné překročení zákona.
5. Přestože expertiza profesorů pražské právnické fakulty potvrdila, že právo demonstrovat je zakotveno v zákonech vycházejících z ústavy, uznání demonstrace jakožto legitimního prostředku v úsilí o nápravu nedostatků socialismu vysokoškoláci nedosáhli. „Konstatujeme, že veřejnost není řádně seznámena s možností občana obhajovat svá práva a oprávněné požadavky i formou veřejné demonstrace,“ uvádělo se k tomu ve stanovisku Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha.¹⁰¹

Celkově mezi studentstvem, a hlavně zástupci Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha převládal názor, že i když během vyšetřování událostí postupovali velmi věcně a klidně a tlumili studentské vášně, v žádném ze svých požadavků nedosáhli svého. Studentské hlasy obecně akcentovaly, že vládní zpráva fakticky legitimizovala nedotknutelnost příslušníků Veřejné bezpečnosti.¹⁰²

Zpráva tak vyvolala mezi studentstvem další pocit zneuznání. Zatímco na začátku konfliktu byla jako hlavní viník zneuznání vnímána Veřejná bezpečnost, po zveřejnění zprávy studentští zástupci odpovědnost za neúspěch svého snažení přisoudili Ústřednímu výboru ČSM. Mezi zástupci Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha převládali takzvaní pražští radikálové, tedy zastánci federalizace Československého svazu mládeže a nezávislé studentské samosprávy. Při řešení strahovských událostí se jeho zástupci soustředili plně na tuto kauzu a federalizaci svazu ponechávali stranou. Po vydání vládní zprávy ale své požadavky přehodnotili. Svou vysokou legitimitu mezi studentstvem podepřeli tvrzením, že i když většina studentů a studentek nevěřila v pozitivní výsledky šetření vládní komise, přesto jim dala důvěru, aby trpělivě vyjednávali o jejich oprávněných požadavcích. Byli však přesvědčeni, že trpělivá snaha o objektivní šetření událostí, kterou deklarovali, je umrtvována „sítí zásahů plynoucích jednak z oblasti politické, jednak i z oblasti státní moci“.¹⁰³ Svou kritiku přitom nemířili primárně na vládu ani vedení KSČ, nýbrž na vedení ČSM. Jeden z členů předsednictva Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha explicitně uvedl, že „přístup stranických orgánů [byl] progresivnější a operativnější než postoj ÚV ČSM“.¹⁰⁴

Schůze Vysokoškolského obvodního výboru ČSM Praha, která reagovala na zveřejněnou zprávu, tak vyústila do konsenzuální ostré kritiky Československého svazu mládeže, která byla vyjádřena v sedmibodovém stanovisku. Poslední bod vyzýval k referendu, zda má existence Československého svazu mládeže na vysokých školách vůbec smysl, a jako alternativu ke stávající podobě svazu navrhoval založení samostatné studentské organizace.¹⁰⁵ A třebaže tento nejradikálnější bod prohlášení nebyl těsně přijat nadpoloviční většinou výboru, postupně se k jeho znění přiklánělo stále

101 AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 517, Stanovisko VOV ČSM k řešení a důsledkům strahovských událostí, 19.12.1967.

102 *Tamtéž.*

103 *Tamtéž.*

104 *Tamtéž.*

105 *Tamtéž.*

Karikatura Veřejné bezpečnosti, kterou po zásahu proti strahovské demonstraci otiskl pražský studentský časopis *Impuls* s následujícími verši „lidového popěvku 1879/68“: *Když naši mlátili / já ještě ležel / oni šli k obědu / já také běžel / Pročpak ty běžíš / když tys nemlátil / když už jsem na cestě / tak se nevrátíš* (*Impuls*: Časopis studentů Vysoké školy zemědělské v Praze z 28. března 1968, *Libri prohibiti*, Praha)

důvěře netěší. ÚV je nejkonzervativnější síla, nemůžeme ji podporovat. Vystupuji z VOV ČSM a otevřeně vyzývám k otevřené opozici vůči ÚV. Jediná cesta je samostatná studentská organizace. Jaká by měla být, to zatím přesně nevím, jen vím, že by se neměla řídit demokratickým centralismem.¹⁰⁸ Podobně mluvil i další ze zastánců

více studentů a studentek. „Strahovské události jasně ukázaly, že studenti nemohou považovat organizaci ČSM za svou organizaci. Vedení ČSM volilo k celé záležitosti vyčkávací přístup a brzdilo činnost nižších složek VOVu a FV [fakultních výborů]. (...) Postup, který jsme volili, ztroskotál. Ztroskotál jednak na obecné situaci v tomto státě, jednak na absurdním postavení studentů v organizaci ČSM,“ pravilo se v neschváleném bodu stanoviska vysokoškolského výboru.¹⁰⁶

Definitivní moment rozkladu vysokoškolské organizace při Československém svazu mládeže pak nastal na celopražském aktivu studentů, který uspořádal Vysokoškolský obvodní výbor ČSM Praha 13. ledna 1968 v síni rektorátu Univerzity Karlovy. Účastnili se ho zástupci a zástupkyně fakultních výborů pražských vysokých škol, reprezentanti členů a členek VOV ČSM Praha, členové ústředních výborů ČSM a KSČ, zástupci Ministerstva vnitra i řadoví studenti a studentky.¹⁰⁷

Během diskuse vystupovali jednotliví zástupci studentského a postupně se vymezovali vůči Československému svazu mládeže. Jeden z nejradikálnějších projevů pronesl Karel Kovanda: „Lenin říkal, že autorita vedoucích orgánů nevyplývá z toho, že jsou vedoucí, ale z toho, že mají důvěru mas. Nevím, jak ve straně, ale ve svazu se ÚV ČSM

¹⁰⁶ *Tamtéž*.

¹⁰⁷ Viz PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 107 (viz pozn. 27).

¹⁰⁸ AMP, f. KSČ – VV Praha, sign. 1499, inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze dne 13. ledna 1968.

studentské samosprávy Zdeněk Pinc: „ČSM je organizace prohnílá, zkostnatělá nejvíc v republice. 86 urgen-
cí nesvedlo nic, jedna demonstrace
všechno. Podávám demisi.“¹⁰⁹

V polovině ledna 1968 se tak do-
tvořilo studentské sociální hnutí.
V průběhu šedesátých let studenti
a studentky dokázali pojmenovat
špatné materiální podmínky, které se
přes všechny deklarace nezlepšovaly,
jako nespravedlnost. Násilný zásah
na Strahově s jejich nespokojeností
s fungováním Československého sva-
zu mládeže nesouvisel, stal se však
katalyzátorem změn. Touto událostí
byla narušena implicitní společenská
dohoda o tom, jak se jednotliví akté-
ři mají či mohou chovat ve veřejném
prostoru. Následovala hromadná
mobilizace studentstva a otevřela se
cesta k hledání systémové nápravy
sdíleného pocitu nespravedlnosti.

Právě v důsledku policejního zása-
hu a z něj plynoucí frustrace přijaly
i širší masy studentstva intelektuál-
ní konstrukci „pražských radikálů“
o studentské nezávislosti. Ta spo-
čívala na myšlence, že systémová
náprava je možná jen tehdy, pokud
budou studentské organizace nezá-
vislé na vedení ČSM a KSČ. „Pražským radikálům“ se povedlo zobecnit zkušenost
zneuznání (ignorování požadavků na zlepšení materiálních podmínek), kterou
studenti a studentky prožívali, a navrhnout politickou změnu, která měla tyto pocity
útlaku napravit. Autonomie studentstva se měla stát lékem na pociťované syste-
matické zneuznání studentstva jako specifické sociální vrstvy. V předvečer pražské-
ho jara tak byli studenti a studentky nejhlasitější sociální skupinou – dotvořeným
sociálním hnutím, které vůči oficiálním institucím kladlo nárok na nový způsob
organizace. Ten se již neměl řídit pravidly takzvaného demokratického centralis-
mu, založeného na vertikální distribuci moci, nýbrž na principech horizontálních,
ztotožňovaných s představami o demokratickém socialismu.

Karikatura erbu města Prahy, kterou redakce Impulsu převzala z časopisu studentů Vysoké školy chemicko-technologické v Praze Elixír (Impuls: Časopis studentů Vysoké školy zemědělské v Praze z 28. března 1968, Libri prohibiti, Praha)

¹⁰⁹ *Tamtéž.*

Jejich cíl se začal s příchodem roku 1968 naplňovat. Jednotná organizace mládeže se začala rozpadat prakticky okamžitě a během několika měsíců vyrostla v Československé socialistické republice nová síť vysokoškolských organizací, které byly nezávislé na vedení KSČ i ČSM. V Praze tak již v dubnu nově utvořená Akademická rada pražských studentů odhlasovala zrušení Československého svazu mládeže na pražských vysokých školách. V Brně devět fakult zastupovalo Brněnské studentské centrum. V Olomouci na konci dubna vznikl Svaz vysokoškolského studentstva pro Čechy a Moravu, který měl koordinovat činnost českých studentských parlamentů. Zváz vysokoškolských studentů založili zástupci třiceti šesti slovenských fakult 24. května 1968. Oba svazy pak mělo koordinovat Československé ústředí vysokoškoláků. Tyto struktury zanikly v roce 1969, kdy byla studentská organizace opět podřízena kontrole shora, nejprve prostřednictvím Svazu vysokoškolského studentstva ČSR a později nově vzniklého Socialistického svazu mládeže.¹¹⁰

110 Viz PAŽOUT, J.: *Mocným navzdory*, s. 113–117.